

### **3-секция. Педагогика жана психология**

**УДК 530.1:373.1**

*Курманкулов Ш.Ж. - ТалМУ, Сатаева Л.А. - ТалМУ*

#### ***Табигый - математикалык предметтерди инсанга багыттап окутуу проблемасы***

Мындан 4 жыл мурда көрсөтүлгөн макаланын автору[1], «Билим берүү системасын өнүктүрүүдө стратегиялык улуттук модель иштеп чыгуу керек, ал улуттук жана жергиликтүү бөтөнчөлүктөрдү эске алуу менен жасалса эффективдүү болоор эле»- деген ой айткан эле. Жогорудагы айтылган жана башка көп проблемаларды эске алуу менен Билим берүү министрлиги «Кыргызстандагы билим берүү системасынын 2020 жылга чейинки өнүгүүсүнүн стратегиялык багыттарын жана концептуалдык негиздерин» кабыл алды. Бул жакшы жакка багыт алуунун жаңы жышааны болду. Буга чейин мектептерде анын негизинде көпчүлүк Жогорку окуу жайларында билим берүү сапатынын абдан төмөндөп кетүүсүнө себеп болгон факторлор туурасында жетиштүү ойлор айтылган. Профессор К. Дабаев мындай факторлордун бири катарында мектептерде окуучулардын жөндөмдөрүн, мүмкүнчүлүктөрүн жана алардын каалоосун, мектепке чейинки билим деңгээлин эске албай туруп эле милдеттүү жалпы орто билим берүүнү киргизүүнү эсептейт [2]. Көрсөтүлгөн макаланын автору [3], негизги фактор катарында: «Мектепте компетенттүү мугалимдер аз эле калды. Жакшы мугалимдер турмуштун айынан башка иштер менен алек болуп жүрүшөт»-деп белгилеп өткөн. Чындыгында Өкмөт мугалимдердин айлык маянасын 2011-жылы көбөйткөнгө чейин мектеп мугалимдерине үй-бүлөнү багуудагы киреше каражаттын негизги бөлүгү мектептен алган маянадан келеби же өздүк чарбадан келеби?-деп Бакай-Ата районундагы бир мектептин мугалиминен сурап кайрылганыбызда анын жообу мындай болгон: - «Бир орточо сүт берген уйдун сүтүн сатуудан түшкөн каражат мугалимдин айлыгынан ашып түшөт. Тракторист 30километр жерге 1 прицеп жүк жеткизип бергени мугалимдин 1 айлык маянасы менен барабар»-дегенин уктук.

Кандай гана ойлорду айтпайлы, кандай гана себептерди издебейли айрыкча айыл жериндеги көпчүлүк мектептерде билим берүү сапаты өтө төмөндөп кеткени коомчулукка дайын болуп калган. Анын канчалык деңгээлде төмөн экендигин эл аралык уюмдардын сурамжылоосу тастыктап коомчулуктун назарына жарыялады [PISA-2006].

Республикадагы экинчи элдик ыңкылаптан кийин экономикадагы жаңы стратегиялык багыттар билим берүү тармагын ургалдуу өзгөртүүгө багыт алды. Жаңырып бараткан социалдык-экономикалык шарт билим берүү системасында иштеген жөнөкөй мугалимден баштап, билим берүү министрлигине чейин «өзгөрүү» мезгилинин коңгуроосу кагылды.

Бүгүнкү күндүн эң бир маанилүү жалпы улуттук милдети - бул Кыргызстандын заманбап ой жүгүрткөн, өлкөнүн баардык жаатынын –экономикасынын, илиминин, маданиятынын өнүгүшү үчүн импульс бере турган жаңы интеллектуал элитасын өстүрүү керек экендигин өлкө башчысы белгилеп өттү[4]. Канчалык мугалимдерди окуучулардын билимин төмөндөтүп жибердиңер деп күнөөлөсөк дагы, билимди көтөрүүдөгү негизги ишеним мугалимде экендиги айтылды. Мугалимдерге сый урмат менен мамиле кылуу керектигин, «жакшы мугалим» гана адамды түп тамырынан бери өзгөртө алары белгиленди.

Билим берүү жана илим министрлигинде Алкактык улуттук куррикулумдун биринчи этабы иштелип чыгып, колдонууга киргизилди (1-4 класс), экинчи этабы талкуудан өтүүдө (5-9 класс). Куррикулумда башкы орунга инсанга багытталган окутуу, башкача айтканда максаты окуучунун позициясынан (ээлеген абалынан) аныктоо зарылдыгы эске алынганын көрүүгө болот. Азыркы заман компетенттүү адистерди талап кылууда. Улуттук куррикулумда компетенттүүлүккө багыттап, окутуу приоритеттүү багыт катары каралды. Биз табигый-математикалык предметтерди компетенттүүлүккө багыттап, окутуу факторлорун аныктап, аны аткаруу кадамдарын белгилөөдө биринчи кадам катары «инсанга багыттап» окутууну көңүлгө алуу зарылдыгын белгилегенбиз [5]. Мындагы негизги максат, окуучунун өнүгүүсүн, өз алдынча өзүн-өзү өстүрүү аракетин шарттоо болуп саналат. Бул макалада инсанга багыттап, окутууда дагы эмнелерди эске алуу керектигин толуктоо менен аны аткаруудагы «чектик такалуу» проблемаларын ачып көрсөтүү максат кылынды.

Инсанга багыттап окутуу жөнөкөй көрүнгөнү менен көп факторлуу татаал процесс экендигин танууга болбойт. Ал эми факторлордун санын ийне жибине чейин изилдеп, баарын эске ала берсек, анда алардын таасиринин негизинде инсанга багыттап, окутуунун оптималдаштыруу ыктымалдуулугу төмөндөйт. Ошонун негизинде инсанга багыттап окутууда төмөнкү негизги факторлорду эске алууну туура көрдүк. Алар:

- окуучунун көп кырдуу интелекти (шык жөндөмү);
- окуучунун «кабыл алуу» жана «эс тутум» өзгөчөлүгү;
- окуучунун эрктүүлүгү жана темпераменти;
- окуучунун деңгээлдик «базалык» билими;
- окуучунун муктаждыгы жана өздүк ишеними.

Жогоруда белгилеген инсанга багыттап окутуунун факторлорунун көпчүлүгүндө «чектик такалуу» проблемасы жашайт. Ал сөзсүз өз таасирин берет. Анткени окуучулар ар кыл, бири-бирине окшошпогон индивиддер болушат. Инсанга багыттап окутууда ар кандай себептик факторлордун негизинде окуучулардын өздүк өнүгүүсүнүн деңгээли калыптанат. Алар төмөнкүдөй болуп бөлүнүшөт: *актуалдуу, потенциалдуу жана жетишсиздик*. Окуучулардын предметти өз алдынча окуп үйрөнө алышы, алардын «актуалдуу» өсүп-өнүгүү деңгээлин көрсөтөт. Мугалимдин жардамы менен окуп үйрөнсө, берилген тапшырмаларды аткара алса, анда ал окуучунун «потенциалдык» өнүгүү деңгээлин көрсөтөт. Эгерде окуучу актуалдуу жана потенциалдуу деңгээлге ээ болбогон болсо анда ал окуучунун «жетишсиздик» деңгээлде экендигин билүүгө болот. Негизинен ушул «жетишсиздик» деңгээли гана чектик такалууну пайда кылат. Жетишсиздик деңгээлге алып келүүчү факторлор төмөнкүлөр болушу мүмкүн:

- окуучунун баш мээсинин кабыл алуусунун жетишсиздиги;
- окуучуда билбестиктин тоскоолуна алып келүүчү билим базасынын жоктугу (айрыкча табигый илим предметтеринде көп орун алат);
- окуучуда билимге болгон муктаждыктын жоктугу.

Эгерде мугалим окуучуга анын шык жөндөмүн эске албай туруп, кандайдыр бир тапшырма берсе, окуучу аны аткара албастан чектик такалууга туш болот. Ошол учурда аны урушуп, колундан эч нерсе келбейт, жөндөмүн жок деп жемелесе, баланын башын дубалга урган менен барабар десек болот. Ошондой эле эгерде окуучуга берилген тапшырма анын баш мээсинин кабыл алуусунан, эс тутум мүмкүнчүлүгүнөн аша чапкан өлчөмдөгү нерсени айтып, аны кайра сурасак анда жаңылмач айта албаган окуучу сымал анда дагы чектик такалууга кабылат. Ушул сыяктуу эле *окуучунун муктаждыгы, өздүк ишеними жана эрктүүлүгү эске алынбаган өлчөмдөгү окуу материалын өздөштүрүүдө «чектик такалуу» закон ченемдүүлүгү жашайт. Окуучулардын эрктүүлүгүн өзүнүн*

баасын билүү максатында ТалМУнун орто кесиптик билим берүү бөлүмүнүн студенттеринен анкеталык сурамжылоо жүргүздүк. Анкетанын суроосу төмөнкүдөй түзүлдү: «Бүгүнкү учурундан дагы жакшы окуй албай жатканыңдын себеби ЭМНЕДЕ деп ойлойсуң?-деген суроо төмөнкү жооптору менен»

- А. Окутуучулардын жакшы талап кылбай жана жакшы окутпай жаткандыгы.
- Б. Окуганга шартымдын жоктугу (китеп жок, убактым жетпейт ж.б.).
- В. Менин өзүмдү -өзүм окуганга талап кылууга эрким жетпей жаткандыгы.
- Г. Кантип окуунун ыгын билбей жаткандыгым.
- Д. Менде мындан дагы жакшы окуганга максатымдын жоктугу.
- Е. Башка себептерге байланыштуу болсо өз оюнду жаз. \_\_\_\_\_

Окуучулардын мүмкүнчүлүгүн аныктоо анкетасынын жыйынтыгы студенттердин билим деңгээлине жараша төмөнкүдөй болду.

№	Студенттердин окууну өздөштүрүү деңгээли боюнча бөлүнүшү	«В» жообун жазгандар, %	«А» жообун жазгандар, %	Башка себептер жыйындысы, %
1	Окууну начар өздөштүргөн студенттер («2» же «-3»)	58,8	11,7	29,4
2	Окууну орто өздөштүргөн студенттер («3» же «-4»)	47,4	15,7	36,8
3	Окууну жакшы өздөштүргөн студенттер («4» төн жогору)	33,3	16,6	50,0

Ал эми өздөштүрүүгө окуучунун базалык деңгээли жетишпеген материалды өздөштүрүүгө болгон аракетин аскага барып такалган үйрөтүү жолдон айырамасы жок десек жаңылышпайбыз. Демек инсанга багыттап окутуу чектик такалуу проблемасы менен тыгыз байланыштуу нерсе экендигин билдиргибиз келет. Ошондуктан, табигый илимдер тарамын инсанга багыттап окутууда, өздөштүрүлүүчү материалдарды үйрөтүүдө чектик такалуу деңгээлинен көбүрөөк ылдыйкы абалдан баштасак, окуучунун кызыгуусу солгундап, көбүрөөк өйдө деңгээлден баштасак түшүнүү жетишпей окуучу чайналып калышы мүмкүн. Выгодскийдин «өнүгүүнүн жакынкы зонасын» мына ушул жерде эске алуу зарыл.

Азыркы учурда дагы бир формалдуулук жашап жатат. Бул окуучулардын билимин баалоо. Мугалимдер каалагандай окутушуп, каалагандай баа коюшат. Билим берүүнүн мамлекеттик стандарттагы баа коюу нормаларын сактоо дээрлик мүмкүн эмес десек дагы болот. Бул боюнча САПАТТЫК БИЛИМ БЕРҮҮ проектисинде калыптандыруучу (формативдик) баалоо боюнча жакшы иштер жүрүп жатат[6]. Муну менен катар эле окуучуларды инсанга багыттап окутууда алардын баа алуу эркиндигин эске алуу зарыл деп ойлойм (бул боюнча изилденген материалдар берилген жок).

Инсанга багыттап окутууда, айрыкча баштапкы билим берүү бөлүмүндө, ата-эненин моралдык жана материалдык таасири жашайт. Бул дагы окуучуларды чектик такалууга алып келүүчү чоң эмес факторлордун бири болуп калышы мүмкүн. Ата-эне мектепке барып баласынан кабар алып гана келе бербестен, мугалимдердин көйгөйлөрүн чечүүгө өз көңүлү менен мектепке спонсордук жардамдардын берүүсү, анын баласына болгон «камкордук» мамилени жаратышы жашыруун деле нерсе эмес десек болот.

Көрсөтүлгөн макаланын автору[7], мүнөзү жаңы калыптанып келе жаткан бала, терс нерселерди бат кабыл алат. Бул өткөөл курактагы өспүрүмдүн 4 жүзү болорун көрсөткөн. Алар төмөнкүлөр: үйдөгү жүзү, мектептеги жүзү, досторунун арасындангы жүзү жана тааныш эмес адамдарга карата жүзү. Демек мындан биз инсанга багыттап окутууда окуучунун темпераментин эске алуу зарыл экендигин баамдасак болор.

Инсанга багытталган окутуу - бул ар бир окуучунун кызыгуусуна, жөндөмүнө, мүмкүнчүлүгүнө жараша мамиле кылуудан башталат. Мындагы негизги максат, окуучунун өнүгүүсүн, өз алдынча өзүн-өзү өстүрүү аракетин шарттоо болуп саналат. *Инсанга багыттап окутуу рычагы – бул жогорудагы айтылган факторлорду жана чектик такалууну эске алуу менен окуучунун берилген материалды өздөштүрүү (үйрөнүү) деңгээлине жараша жүргүзүү процесси, б.а. өздөштүрүү деңгээлине жараша окутуу, тапшырма берүү жана баалоо.*

### ***Адабияттар***

1. *Аркабаев Ш.* Өлкөнүн билим берүү стратегиясын иштеп чыгуу маселеси. // Кыргызстандагы билим берүү мекемелеринин стратегиялык мааниси жана куралдарынын сапаты: Симпозиум материалдары. Бишкек 2008ж. 14-17бет.
2. *Дабаев К.* Билим берүү тармагы: Кризистин өзөгү каякта./ Шоокум журналы, №8(13). Баш оона. –Бишкек: «Басма», 2007. 8-10 бет.
3. *Алыбаев А.* Билим берүү тармагында артыкчылыктуу багыттардын базисин түзүүдө математиканын орду жана мааниси // Кыргызстандагы билим берүү мекемелеринин стратегиялык мааниси жана куралдарынын сапаты: Симпозиум материалдары. Бишкек 2008ж.9-11 бет
4. *Атамбаев А.* Кыргызстандын интеллектуал элитасын өстүрүү улуттук деңгээлдеги милдетибиз/ Кут билим. №38 7-октябрь 2011-ж
5. *Курманкулов Ш., Норзалиева Г.* Физиканы компетенттүүлүккө багыттап окутуу «текст» менен иштөөдөн башталат./ КНУ им Ж. Баласагына. Материалы десятой научно-практической конференции «Актуальные проблемы преподавания естественно-математических дисциплин в школе и вузе». Бишкек. 11 ноябрь, 2011 год.
6. *Шакиров Р., Буркитова А., Дудкина О.* Окуучулардын окуу жетишкендиктерин баалоо: методикалык колдонмо.–Б.:2010.-78б
7. Гулмира Усенова Социалдык педагог. Кут билим. №4 2012 жыл.